

A PEDAGÓGIAI SZEMLÉBEN MEGJELENT NEVELÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOKRÓL ÉS KÖNYVISMERTETÉSEKRŐL

(1–5. szám)

A Pedagógiai Tudományos Intézet folyóirata — a Pedagógiai Szemle — „Neveléstörténel” rovata rendszeresen, hónapról hónapra közöl neveléstörténeti tanulmányokat.

Haladó hagyományaink és neveléstörténeti kultúránk ilyen mérvű ápolása örvendetes, különösen ha arra gondolunk, hogy a Pedagógiai Szemle viszonylag magas példányszámával a pedagógusok széles rétegéhez is eljut.

Az alábbiakban a folyóirat ez évi első félévében megjelent neveléstörténeti vonatkozású tanulmányok rövid tartalmi ismertetését adjuk.

Köte Sándor: A magyarországi munkásmozgalom népoktatási törekvései 1867–1890. (1. sz.)

Köte Sándor tanulmánya a magyar neveléstörténet egyik legaktuálisabb, teljességében azonban még feltáratlan területről meríti témáját. A hazai munkásmozgalom közoktatással kapcsolatos törekvései, nézetei jobbra még ismeretlenek. A polgári neveléstörténet természetesen még csak kísérletet sem tett a kérdés feltárára. Köte Sándor munkája ennek az időszaknak — a kialakuló és számos belső nehézséggel küszködő munkásmozgalomnak — a kezdeti szakaszával foglalkozik.

A tanulmány bevezetőként a munkásmozgalom helyzetét vázolja a kiegyezés utáni időszakban, majd ismerteti az Általános Munkásegyletnek a népoktatással kapcsolatban elfoglalt álláspontját.

Az Általános Munkásegylet az „Arany Trombita” hasábjain keresztül követelte „az egyház és az iskola különválasztását, a világi iskola megteremtését, a népiskolai hálózat fejlesztését. Az „Arany Trombitában” megjelent bírálatok pozitív értékelésén túl a tanulmány rámutat arra is, hogy a cikkek nemegyszer helytelenül egyoldalúan értékelték a népoktatási törvény pozitív vonásait is.

A munkásmozgalom rendkívüli érdemének tekinthető azonban, hogy különösen a későbbiekben — a Munkás Heti Krónika hasábjain — leleplezték az uralkodó osztály nemtörődomségét a népiskola kérdésével, a tankötelezettség végrehajthatatlanságát, a népoktatás eredménytelenségét és az egyház befolyásának káros hatását az egész népoktatás területén. A bírálatok mellett azonban a munkássajtó kifejtette progresszív elgondolásait is a népoktatási törvény maradéktalan végrehajtásáról, a

tandij eltörléséről, a szegény szülők gyermekeinek anyagi támogatásáról, az egyházi iskolák államosításáról, valamint a népiskolai oktatási anyag felülvizsgálásáról.

A tanulmány különös értéke, hogy a továbbiakban részletesen elemzi azokat a nemzetközi hatásokat, melyek a progresszív követelések megfogalmazását lehetővé tették. A szerző a marxizmus klasszikusainak általános érvényű megállapításain túl az I. Internacionálé e kérdésre vonatkozó, hazánkban eddig teljesen ismeretlen irodalmára is támaszkodik. Neveléstörténet-írásunk általánosan mondható hiányossága, hogy egyes hazai kérdések exponálásával nem törekszik párhuzamosan, szélesebb körben, az ország határain túl tájékozódni. E tanulmány örvendetes módon a legfrissebb külföldi irodalom felhasználásával (pl. Frumov 1960. áprilisában megjelent, a kérdéssel szorosan összefüggő tanulmánya) széles síkban tájékoztat. Ennek jegyében részletesen — a történettudomány számára is érdeklődésre számotartóan — tárgyalja az I. Internacionálé magyar kapcsolatait és a mozgalom vezetőinek a közoktatás kérdéseiről vallott nézeteit. Külön értékelést kíván a tanulmányt kiegészítő nagy jegyzetapparátus, melyet a precizitás, a vonatkozó irodalom lehető legteljesebb feldolgozása jellemez.

Dékán Károly: A középiskolai (gimnáziumi) tanulók szociális megoszlása és ösztöndíjazása a Horthy-rendszerben (2. sz.)

Örvendetes jelenség, hogy az ellenforradalmi korszak neveléstörténetének feltárását elősegítő, témaválasztást tekintve kisebb igényű tényfeltáró közlemények száma az utóbbi időben jelentősen emelkedett. Ezek közé a munkák közé tartozik Dékán Károly munkája is.

A tanulmány első része a Statisztikai Évkönyv alapján kísérletet tesz arra, hogy fejlődésében is bemutassa a középiskolai tanulók szociális megoszlásának alakulását. E kísérlet igen jelentős, hisz FÖLDES Ferenc adatai csak az 1930-as esztendőkre vonatkoznak. Sajnos azonban a szerzőnek ez a törekvése csak kis részben sikerült. A tanulmány által bizonyított tény — a munkásság és szegényparasztság alacsony részese-
dése a felszabadulás előtti középiskolákban — lényegében ismert, bár még nem kimerített kutatási terület. Örvendetes lett volna tehát, ha Dékán Károly — jelentős levéltári forrásaira támaszkodva — a

kérdés további és részletekbemenő differenciálására vállalkozott volna.

A tanulmány második részére mindez kevésbé vonatkozik, mert a tandíj és ösztöndíjrendszer kérdései még kevésbé ismertek és feltártak. A tanulmánynak ebben a részében a szerző viszonylag gazdag irodalomra támaszkodva bizonyítja az uralkodó osztály érdekeinek messzemenő figyelembevételét az ösztöndíjak odaítélésekor.

Földes Éva: A Párizsi Kommün 90. évfordulójára. — Az első proletárdiktatúra közoktatási reformterveiből. — (3. szám)

A Pedagógiai Szemle, figyelemmel kísérve a neveléstörténet jelentősebb évfordulóit, rendszeresen megemlékezik azokról. Ilyen elgondolások alapján foglalkozik FÖLDES Éva tanulmánya a Párizsi Kommün 90. évfordulója alkalmával az első proletárdiktatúra közoktatási reformtörvényeivel.

A polgári neveléstörténetírás által teljesen elhallgatott, a MEDINSZKIJ-féle egyetemes neveléstörténetben sem részletezett kérdés első alkalommal kerül részletesebb tárgyalásra a magyar nyelvű neveléstörténeti irodalomban. Bár a cím és az alcím, túlzott szerénységgel, nem lép fel a kérdés feltárásának igényével, lényegében átfogó és összefüggő képet ad arról az állandó harcok mellett is elért eredményről, melyet a Kommün a reformtervek kidolgozása terén elért.

A tanulmány első része röviden vázolja a forradalom bukása és a proletárdiktatúra között eltelt időszak legfontosabb közoktatási kérdéseit, a II. Köztársaság reakciós, az egyházi oktatást előtérbe helyező intézkedéseit.

A Kommün uralomrajutásának rövid időszakában — 72 nap alatt —, állandó védekező harc közben, a legsúlyosabb nehézségekkel küszködve, igyekezett mindazt megvalósítani, ami az utópista szocialisták, majd MARX és ENGELS, valamint az I. Internacionálé tanításaiban a közoktatás kérdéséről megérlelődött. A Kommün vezetői — felismerve a kérdésnek a forradalom győzelme előtt is rendkívüli időszerejét — átfogó közoktatási reformot kívántak végrehajtani. Ennek a célnak megvalósítása érdekében alakult Edouard VAILLANT vezetésével a *közoktatási bizottság*. A bizottság elsősorban az *Új nevelés társaságán* keresztül széles pedagógus rétegek támogatását, aktivizálását biztosította. A bizottság a közvélemény támogatására támaszkodva elsősorban a lakkiismereti szabadság nevében követelte a fakultatív vallásoktatás és a világi oktatás megteremtését. A közoktatási bizottság e mellett számos neves közéleti személyiség bevonásával az általánosan kötelező oktatás

megvalósításán is fáradozott. A sokrétű szervezeti reformjavaslat mellett tartalmi kérdések is felmerültek. A Kommün valamennyi gyermek számára biztosítani kívánta a minden vallásos és dogmatikus szellemtől mentes erkölcsi nevelést, valamint a „tudományos racionalizmus szellemében” a „mindenoldalú nevelés lehetőségét” is.

A tanulmány a fenti kérdések részletes elemzése után bemutatja a párizsi értelmiség és a pedagógusok hősi helytállását a védekező barikádharcokban. Ez utóbbi kérdés tárgyalásánál kerül említésre a magyar GYÖRÖK Leó, aki a hősi harcokban részt vett. Remélhető, hogy GYÖRÖK Leó nevének ez alkalommal való említése inspirálólag hat a hős forradalmár pedagógus életrajzának részletes feltárásához és szélesebb körben való ismertetéséhez.

Kisszámú egyetemes neveléstörténeti publikációink között különösen öröndetes, hogy FÖLDES Éva — a pusztá megemlékezésen túl — egy hazai és egyetemes viszonylatban egyaránt elhanyagolt kérdés feltárására vállalkozott.

Szabó Tibor: Egy haladó pedagógus — Vass Mátyás — munkássága (1837 — 1903) (3. sz.)

Hazai neveléstörténetírásunk a legégetőbb kérdések feltárása után — de talán azzal egyidőben is — igényli a kisebb részletkérdések kutatását, feltárását is. SZABÓ Tibor tanulmánya VASS Mátyás alföldi tanító tevékenységének bemutatására vállalkozott. Mint említettük, neveléstörténetünk messzemenően igényli az ilyen helytörténeti jelentőségű kutatásokat. Igényli viszont azt is, hogy e kutatások, illetve a kutatások alapján készült publikációk helyi jelentőségű témájakat szélesebb, országos síkra beágyazva vizsgálják. Az ilyen szélesebb látókör nélkül a különben értékes mondanivaló olyan elszigetelt helytörténeti kérdés lesz, mely nem illeszthető be a nagyobb mozgalmak sodrába.

VASS Mátyás valóban haladó és jelentős antiklerikális tevékenységének fenti módon való tárgyalása az említett veszélyeket rejti magában. VASS Mátyás tevékenysége ugyanis nem volt egyedülálló, hanem nyilvánvalóan — és ezt ki kellett volna mutatni — szorosan kapcsolódott a többé-kevésbé már feltárt századvégi antiklerikális mozgalmakhoz. Szerencsésebb lett volna, ha a szerző kísérletet tesz arra, hogy bemutassa ezeket a mozgalmakat, és igyekszik megtalálni azokat a pontokat, melyekben VASS Mátyás azonosult, vagy különbözött ezektől.

Jáki László: Tanulók pályaválasztása az 1923 — 1938 közötti években. Adatok a Horthy-rendszer közoktatástörténetéhez. (3. szám)

JÁKI László a Statisztikai Évkönyvek pályaválasztási adatai alapján igyekszik az osztálytársadalmakra jellemző kettős iskolarendszer lényegét bemutatni. A bizonyítást a statisztikai adatoknak a kérdés szempontjából történő csoportosításával végzi. A nagyszámú, eddig ismeretlen adat megszemlénben bizonyítja a pályaválasztás és a szociális helyzet összefüggését, az egyes iskolatípusok zártságát, illetve továbbképző jellegét, az egyetemre való jelentkezések egészségtelen aránytalanságát.

A kérdés számos összefüggésére az irodalomból és a vele kapcsolatos nagy jegyzetapparátusból kapunk képet.

Köte Sándor: Az 1868-as népiskolai törvény „revíziójára” tett kísérletek a századforduló idején (4. sz.)

A népoktatás kérdéseit bizonyos szempontból a felszabadulásig megszabó 1868. XXXVIII. alaptörvény és számtalan módosításának rendkívül szerteágazó problémája mindmáig feltáratlan. KÖTE Sándor tanulmánya azt az uralkodó osztály különböző csoportjai között lezajlott rétegharcot elemzi, mely a népiskolai törvény revíziójával kapcsolatban alakult ki a századforduló idején. E harc elemzése, az uralkodó osztály különböző csoportjai igazi érdekeinek leleplezése, szavaik és tetteik közötti ellentmondások feltárása igen bonyolult, és az egész korszak általános és néveléstörténeti ismeretét követeli.

A tanulmány első része a népiskolák 1895-ben vitatott államosításának kérdését elemzi, bemutatja annak kapcsolatát a nemzetiségi kérdéssel. Ugyanezzel a kérdéssel áll szoros kapcsolatban az iskolaépítési akció is. WLASSICS elődei nyíltan — maga WLASSICS a „párhuzamos eljárás”-on keresztül burkoltabban —, elsősorban a nemzetiségi területeken kívántak állami iskolákat alapítani. A tanulmány részletesen értékeli az iskolaépítési program jellegét és megvalósulásának mértékét.

A tanulmány végül a népiskolai törvény módosítására kidolgozott törvénytervezettel, annak vitájával foglalkozik. Bemutatja a javaslatok jellegét és kompromisszumos voltát, valamint a századforduló idejére annyira jellemző nacionalista vonásokat. *Felkai László: A tanárképzés történeti áttekintése a századfordulóig (5. szám)*

FELKAI László a tanárképzés kérdéseit tárgyalja a század végéig. A kérdés részletes bemutatása előtt utal a tanárképzés fontosságára az uralkodó osztály szempontjából, a tanárképzés megoldatlanságára a kiegyezés idején, valamint a tanárképzés rendszerére Ausztriában, Poroszországban és Franciaországban.

Hazánkban a tanárképzés bizonyosfokú rendezésére tett próbálkozások csak a ki-

egyezés után, Eötvös minisztersége alatt váltak valóra. Eötvös nagy körültekintéssel, a kérdés külföldi tanulmányoztatása után, a tudományegyetem bölcsészeti karán belül szervezett tanárképezdét. Az 1870/71-ben megnyílt tanárképezde 1872-ben egészült ki az annyira nélkülözhetetlen gyakorló iskolával. A tanulmány részletesen bemutatja a kérdés körül kialakult vitát: TREFORT, az egyetem, a gyakorló iskola ellentétes elgondolásait, valamint a kor két nagynevű pedagógusának KARMÁNNAK és SCHELLERNEK az álláspontját. Részben külföldi hatásokra, de főleg a kérdés megoldatlansága miatt a század utolsó éveiben ismét előtérbe került a tanárképzés ügye. A számtalan szervezeti módosítás után 1895-ben kiadott szabályzat megjelenésével a tanárképzés történeti kialakulását lezártnak tekinthetjük.

FELKAI László tanulmánya a tanárképzés kialakulásának feltárásával lehetővé teszi a kérdés további vizsgálatát a felszabadulásig, illetve napjainkig.

*

A Pedagógiai Szemle figyelmet szentel a hazai és külföldi neveléstörténeti irodalom ismertetésének is. Az alábbiakban csak nagyon vázlatosan — inkább csak tájékoztatásul — megemlítjük az első öt számban megjelent neveléstörténeti könyvismertetések.

A folyóirat 2. számában SIPOS Istvánné ismerteti marxista neveléstörténetírásunknak egyik legjelentősebb összefoglaló munkáját, mely *A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában* címmel a múlt év végén jelent meg. A recenszió a kiadvány értékeinek és jelentőségének elismerése mellett több pontban bírálatot is tartalmaz. Ugyancsak értékelő-elemző módon ismerteti KÖTE Sándor a folyóirat harmadik számában a *Tantárgytörténeti Tanulmányok* című kiadványt is. BIRÓ Sándornak *Történettantásunk a XIX. század első felében a korábbi tankönyvirodalom tükrében* című munkáját a folyóirat negyedik számában VERESS Judit ismerteti.

A helytörténeti munkák fontosságára hívja fel a figyelmet JÁKI László ismertetése SZÁNTÓ Imre: *Egy dunántúli falu, Alsópáhok története* című kiadványának ismertetése során a folyóirat negyedik számában. Az egyetemes neveléstörténet igen jelentős kiadványát, a Robert AL' szerkesztésében megjelent *Bilderatlas zur Schul- und Erziehungsgeschichte* című impozáns kiadványt az ötödik számban JÁKI László ismerteti. A kiadvány jellegéből adódóan nem annyira tartalmi ismertetésről, mint inkább a képek és illusztrációk elvi kérdéseiről olvashatunk.

Jáki László